

Mojca Šorn,^{*} Marta Rendla,^{**} Ida Leonida Gnidovec,^{***}
Sergej Škofljanec,^{****} Marko Kupljen^{*****}

Projekt *Spomini še živijo* ter otroci in mladoletni v vojni (Slovenija 1941–1945)^{*****}

IZVLEČEK

Ker je bila v slovenskem zgodovinopisju tematika o otrocih v vojni do danes le skopo obravnavana, avtorji v prvem delu prispevka predstavijo projekt Spomini še živijo, ki ga je Inštitut za novejšo zgodovino realiziral v sodelovanju z Domom starejših občanov Fužine in revijo Borec ter nudi vpogled v usode otrok, ki so vojno preživel. V drugem delu članka pa avtorji predstavijo kategorijo mladoletnih oseb s področja današnje Slovenije, ki so življenje izgubile med drugo svetovno vojno ali neposredno po njenem zaključku.

Ključne besede: otroci in mladoletni, smrtne žrtve, druga svetovna vojna, Slovenija

^{*} Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, mojca.sorn@inz.si; ORCID: 0000-0002-4457-1118

^{**} Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, marta.rendla@inz.si; ORCID: 0009-0000-2156-898X

^{***} Študentka, UP FHŠ, vanesa.gnidovec@gmail.com

^{****} Samostojni strokovni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, sergej.skofljanec@inz.si

^{*****} Strokovni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, marko.kupljen@inz.si

^{*****} Članek je nastal v okviru infrastrukturnega programa IO-0013 Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinopisja in raziskovalnega programa P6-0280 Ekonomska, socialna in okoljska zgodovina Slovenije, ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

THE MEMORIES LIVE ON PROJECT AND CHILDREN AND MINORS DURING THE WAR (SLOVENIA 1941–1945)

As the topic of children during the war has been only sparsely addressed in Slovenian historiography, the first part of this contribution presents the project titled Spomini še živijo (Memories Live On), which provides an insight into the fates of children who survived the war. The project was carried out by the Institute for Contemporary History in cooperation with the Fužine retirement home and the Borec magazine. In the second part of the contribution, the authors present the category of minors from the territory of present-day Slovenia who lost their lives during or immediately after World War II

Keywords: children and minors, fatalities, World War II, Slovenia

Za Slovenijo, takratno Dravsko banovino, se je druga svetovna vojna začela po napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo 6. aprila 1941. Oglušujoči krik: »Vojna!« je prestrašil tiste, ki se jim je zdelo mogoče, da ta lahko doseže tudi slovenske kraje, še bolj pa tiste, ki na to sploh niso računali: »Torej se je zgodilo, kar se ne more zgoditi.«¹

Za vojne, ki spremljajo človeka skozi vso zgodovino, so značilne nasilnost, grozote, ekstremne situacije. Za seboj puščajo opustošenje v materialnem in človeškem oziru. Ljudje morajo s posledicami živeti še dolgo po tem, ko orožje utihne. Izkušnja razsežnosti vojne ostane zapisana za vse življenje. Pri tem se posamezniki vsak na svoj način in glede na sposobnosti spopadajo z izkušnjo vojne. Nič drugače ni bilo v Sloveniji – vojna je posegla v življenje vsakega posameznika, v svojo vihiro ni potegnila samo vojakov ter s tem zaznamovala njih in hkrati njihove družine, na več ravneh je namreč prodrla v širšo zasebno sfero ter odločala o življenju in smrti civilistov. Pisateljica in pesnica Berta Golob je zapisala: »V praskah, spopadih, vojskah in svetovnem klanju je toliko vsakovrstnih žrtev, da jih ni možno prešteti. Lažje bi ujeli v številke one, ki jih med vojno vojna ni z ničimer zaznamovala.«²

Za Slovenijo v letih 1941–1945 je v prvi vrsti »značilno nasilje okupatorjev nad prebivalstvom, ki se je jasno izrisalo na vseh področjih javnega življenja, višek pa je doseglo v fizičnem terorju. Represivnih ukrepov so se posluževali vsi okupatorji, saj so računali, da bodo po taki poti čim hitreje in kar se da uspešno izpeljali načrtovano raznarodovanje oziroma 'smrt' slovenskega naroda in priključitev okupiranega, geopolitično zelo privlačnega slovenskega ozemlja k svojim državam.«³

1 Mira Mihelič, *April* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1959), 99.

2 Berta Golob, »Iskreno in pogumno,« v: France Žagar, *Vojna, kaj pa je to?* (Ljubljana: samozaložba, 2003), 5.

3 Mojca Šorn, »Spomini, zgodovina in prihodnost,« v: Vida Milošević Arnold, Mojca Šorn, Ida Leonida Gnidovec in Tanja Velagić (ur.), *Spomini še živijo, Borec* LXXV, št. 820-822 (2023): 18. Damijan Guštin, »Knjigi na pot,« v: Tone Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 3. Nasilje in izkoriščanje gmotnih sil za potrebe okupatorskih držav* (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2009), 7.

Večina prebivalstva se z okoliščinami ni sprijaznila, zgolj vprašanje časa je bilo, kdaj bo prišlo do odpora. Prve oborožene skupine so s svojimi aktivnostmi začele po napadu sil osi na Sovjetsko zvezo (22. junija 1941), njeni člani so se označevali kot partizani. Njihov boj se je po posameznih okupacijskih območjih razvijal z različno intenziteto. Najprej je bil osredotočen proti okupatorjem, postopoma pa so svoje aktivnosti usmerili tudi nad rojake, zlasti tiste, ki so jih pripadniki odporniškega gibanja sumili sodelovanja z okupatorjem. Do vidnejšega obojestranskega nasilja je prišlo z nastajanjem vaških straž.⁴ Spopad med partizansko in protipartizansko, komunistično in protikomunistično stranjo pa se je z oblikovanjem domobranstva po kapitulaciji Italije samo še stopnjeval.

Nedvomno je bilo o drugi svetovni vojni napisanih relativno veliko število strokovnih in znanstvenih del, vendar je bilo o tem, kako so vojno doživeli in preživeli otroci, do danes napisanega zelo malo.⁵ Ker je bila tema o otrocih in/v vojni kljub poudarjanju pomena in vloge otrok za prihodnost posameznega naroda le skopo obravnavana oziroma ob poudarjanju drugih vsebin potisnjena v ozadje, smo na Inštitutu za novejšo zgodovino želeli obogatiti ta segment slovenske historiografije. V letu 2023 smo se povezali s stanovalkami in stanovalci Doma starejših občanov Fužine in si skupaj za cilj zastavili izdajo publikacije, ki ne bi bila primarno usmerjena na politično, vojaško zgodovino, temveč bi v središče postavila otroka, otroke.⁶ Želeli smo slišati, prebrati besede še zadnje generacije, ki je vojno doživela in se je spominja. To je za zgodovinarje in antropologe zelo pomembno, saj nam ustni viri ne povedo le tega, kaj so ljudje počeli, kaj se je z njimi dogajalo, temveč tudi kaj so želeli početi in kaj danes mislijo, da so počeli.⁷

Primarno je projekt *Spomini še živijo* spodbudila želja po primernem obeleženju praznika upora proti okupatorju 27. aprila. Pobudnica in koordinatorka Vida Milošević Arnold je s pomočjo sostanovalk zbrala štirinajst zgodb – spominov na vojno, ilustrirali so jih s fotografijami in jih razstavili na panojih. Ker je razstava v javnosti doživela dober odziv in ker so avtorice in avtorji menili, da je njihova generacija zadnja, »ki je grozote vojne še sama doživela, in da [so] v nekem smislu celo dolžni svoje izkušnje posredovati mlajšim in tako prispevati vsaj drobec k prizadevanjem za mir na svetu«,

4 Zdenko Čepič, Damijan Guštin in Martin Ivanič, *Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005), 255.

5 Glavno predstavljajo Žagar, *Vojna, kaj pa je to? Ilegalčki: vojna Ljubljana 1941–1945: iz zapuščine Ade Krivic* (Ljubljana: Društvo ZAK, Društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti, 2004). Ivan Ott, *Otroci s Petrička. Ukradeni otroštvo* (Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2008). Aida Škoro Babič, Mateja Jeraj, Matevž Košir in Bojan Balkovec (ur.), *Zgodovina otroštva/History of Childhood* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012). Metka Gombač in Boris Gombač, *Trpljenje otrok v vojni. Sedemdeset let po zaprtju italijanskih taborišč* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2013). Eva Preložnik, *Ukradeni otroci* (Velenje: Osnovna šola Gorica, 2014). Blaž Vurnik in Tanja Velagič (ur.), *Skriti otroci druge svetovne vojne, Borec LXVII*, št. 724-726 (2015).

Zapise, posvečene otrokom in njihovem doživljanju, le redko zasledimo tudi v zgodovinskih obravnavah prve svetovne vojne. Več Petra Svoljšak, »O otrocih in ženskah v času velike vojne,« *V zgodovini so skrite zgodbe – v zgodbah je skrita zgodovina: razširjena strokovna sreda* (Ljubljana, 16. april 2014, Mestna knjižnica Ljubljana, Knjižnica Otona Zupančiča), 4.

6 Tanja Velagič, »Uredniška beseda,« v: *Ilegalčki*, 8.

7 Katja Hrobat Virgolet, »What does Silence Tell? Traumas and Memorial Conflicts in the Anthropological Research of Istrian Exodus and a National 'Hero',« *Acta Histriae* 31, št. 3 (2023): 434.

da je »[n]ajmanj, kar lahko v tem smislu [naredijo], [...] to, da svoje zgodbe zapiše[j] o in objavi[j]o v tiskani obliki«, ⁸ so zbiranje zgodb nadaljevali. Ko so se maja 2023 povezali z Inštitutom za novejšo zgodovino, smo jim pri nadgradnji projekta ponudili tehnično in strokovno pomoč, najprej pri avdio-video snemanjih pričevanj. Marko Kupljen je poskrbel za video snemanje intervjujev, Sergej Škofljanec pa za avdio zapis. Milošević Arnold jima je pomagala pri pripravi pričevalk in pričevalcev, saj znajo biti takšni intervjuji zanje stresni in naporni tudi zaradi travm, ki jih lahko podoživijo; pomagala pa je tudi pri pridobivanju soglasij, s katerimi so nastopajoči Inštitutu za novejšo zgodovino dovolili snemanje in distribuiranje posnetka na več spletnih platformah, seveda pa tudi prepis pričevanja ter njegovo objavo v zborniku.⁹

Inštitutski center za digitalizacijo je vseh devet snemanj izvedel na isti lokaciji, torej v Domu starejših občanov Fužine. Večnamenski prostor v drugem nadstropju se je izkazal kot zelo primeren za preureditev v začasni snemalni studio, s čimer smo zagotovili nemoteno okolje. Snemalca sta s temnim blagom zatemnila veliko izložbeno okno, usmerjeno na hodnik, na notranji strani pa sta uporabila t. i. zeleni zaslon.¹⁰ Prostor sta osvetlila s posebno višinsko, kotno in svetlobno nastavljivo snemalno LED-osvetlitvijo. Za avdio snemanje sta uporabila snemalnik Zoom LiveTrak L8 in dva kondenzatorska mikrofona, enega na stojalu (Audix ADX51) za prostor in enega kravatnega (Rode Lavalier II), ki se pripne osebi na obleko. Za video snemanje je bila uporabljena kamera Canon XA45 s priključkom 3G-SDI.

Pričevalke in pričevalci so bili pred snemanjem seznanjeni z dejstvom, da je projekt, ki temelji na načelih ustne zgodovine, znanstvenoraziskovalne narave, da bodo rezultati pomembni tudi za nadaljnje delo zgodovinarjev in drugih raziskovalcev. Spraševalec je bil Marko Kupljen, pričevalke in pričevalci pa so odgovorili na naslednja vprašanja: kdaj so bili rojeni; kje so bili med vojno; kakšen je bil gmotni položaj družine med vojno; kakšne so bile žrtve družine in kakšno je bilo njihovo trpljenje; opis pomanjkanj med vojno in po njej. Z odgovori je bila vzpostavljena 'rdeča nit', ki povezuje spomine v smiselno vsebinsko celoto. Pogovor je bil za mnoge govorce čustveno naporen, čeprav jim je dal spraševalec vedeti, da je njihova pripoved sprejeta. Pri svojem delu sicer ni naletel na odpor niti ni zabeležil večjih prekinitev, vendar smo ob revalorizaciji dela spoznali, da moramo v prihodnosti več pozornosti nameniti načinu vodenja (strukturiranega) pogovora. Naš cilj je, da se scenarij, ki ga bomo izdelali in pregledali vsi sodelujoči, upošteva dosledno do te mere, da bo pripoved usmerjana in usmerjena linearno, kar bo nedvomno bolj ekonomično z različnih vidikov tako za govorce kot tudi za tehnično osebje in urednike.¹¹

8 Vida Milošević Arnold, »Spominom na pot,« v: *Spomini še živijo*, 14.

9 Podrobneje gl. ZASP – *Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah*, <https://zakonodaja.com/zakon/zasp>, pridobljeno 24. 4. 2024.

10 *Green screen* oziroma zeleni zaslon je fotografsko ozadje, pripomoček, ki ga mora imeti profesionalni fotograf, saj z njim lahko hitro in udobno ustvari profesionalni snemalni studio kjerkoli.

11 O tem, ali smo antropologi in zgodovinarji usposobljeni za odkrivanje tišine za besedami, obnašanjem, gestami intervjuvancev gl. Hrobat Virgolet, »What does Silence Tell?«, 444. Gl. tudi Valerie Raleigh Yow, *Recording Oral History. A Guide for the Humanities and Social Sciences* (Walnut Creek, Lanham, New York, Toronto in Oxford: Altamira Press, 2005). Donald A. Ritchie, *Doing Oral History. A Practical Guide* (Oxford: University Press, 2003).

Po zaključenem snemanju so bili video in avdio posnetki shranjeni na skupnem serverju, Ida Leonida Gnidovec pa je naredila transkripcijo besedil iz avdio formata mp4¹² v tekstovni format MS Office. V ta namen je uporabila platformo Govori.si,¹³ na kateri je izgovorjeno pretvorila v tekstovni zapis z več kot 80.000 besedami na 240 straneh. Po pretvorbi je zaradi občutljive, čustvene narave sledil večkratni pregled posnetkov, med katerim je Gnidovec zbrisala podvojene dele besedila, da bi se ohranila avtentičnost doživljanja, pa je v pričevanja jezikovno le malo posegala.¹⁴ Njeno delo je potekalo dober mesec in pol, včasih samostojno, večinoma pa sta ga opravljali v živo skupaj z glavno urednico nastajajočega zbornika Milošević Arnold, saj je ona predstavljala vir informacij o tem, ali so avtorji prispevkov z zapisanim zadovoljni oziroma kakšne popravke želijo napraviti. Ko so bili prispevki vsebinsko dorečeni, je pred njihovo lekturo za avtorizacijo posameznih zgodb poskrbela glavna urednica.

Zbornik, ki ga je obogatilo tudi pet uvodničark, je Tanja Velagić, direktorica in odgovorna urednica knjižnega programa ter revije *Borec*, ki nas je velikodušno povabila k izdaji, za tisk pripravila konec novembra 2023. Publikacija *SPOMINI ŠE ŽIVIJO*, ki je izšla 27. decembra 2023, presega meje predvojne Dravske banovine in zajema področje današnje Republike Slovenije. Ponosno se postavlja ob bok svojim predhodnicam, saj z izseki življenjskih zgodb posameznikov in posameznic predstavi več kot samo politično-vojaške in gospodarsko-družbene razmere med drugo svetovno vojno oziroma neposredno po njej.

Besedila, ki so zbrana v publikaciji, subjektivno, a hkrati avtentično osvetlijo preteklost in bralcu omogočajo vpogled v edinstvene situacije, ki so jih preživeli avtorice in avtorji, v prelomnem zgodovinskem obdobju še otroci, deklice in dečki. Zgodbe odstirajo njihovo »razmišljanje, ravnanje in čustvovanje, s tem pa reprezentirajo potencial za večje in boljše razumevanje dogodkov med vojno in tudi po njej. Usode, ki jih po eni strani zaradi prepletanja ljubezni in hrepenenja, strahu, nemoči in groze beremo kot individualne, intimne, subtilne, po drugi strani pa dojemamo kot dokument časa in jih zato vrednotimo kot kolektivne, predstavljajo zapuščino, ki povezuje preteklost s prihodnostjo.«¹⁵

*

Vsaj skromen vpogled v usode otrok, ki vojne niso preživeli, ponuja drugi del prispevka, v katerem podajamo osnovne podatke o mladoletnih osebah s področja današnje Slovenije, ki so življenje izgubile med drugo svetovno vojno ali neposredno po njenem zaključku.

12 Datotečni format MP4 je večpredstavnostni datotečni format, ki je priljubljen zaradi možnosti shranjevanja zvočnih in video podatkov. Več *MP4 file format* – Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/MP4_file_format, pridobljeno 30. 4. 2024.

13 Govori.si – storitev za avtomatično transkripcijo govora, <https://govori.si/>, pridobljeno 30. 4. 2024.

14 Milošević Arnold, »Spominom na pot,« 14.

15 Šorn, »Spomini, zgodovina in prihodnost,« 20.

Nedvomno je, da totalna vojna, ki sicer zajame celotno prebivalstvo, ne oziraje se na spol in starost, najbolj prizadene otroke in odrasčajočo mladino. Še posebej predšolski in šoloobvezni otroci so med tistimi, ki zlo vojne dojamejo postopoma. Zaradi omejene sposobnosti razumevanja in posameznikove odpornosti proti izrednim okoliščinam, lahko ekstremne okoliščine in travmatični dogodki pustijo dolgotrajne in tudi nepopravljive posledice na zdravju otrok, mladih in bolj ranljivih posameznikov. Vojne na vseh vojskujočih si straneh z vidika človeških življenj povzročajo nasilno umrle na bojiščih in v zaledju. Med neposredno ali posredno vpletenimi puščajo za sabo materialno opustošenje, izgubljena življenja, ranjene, bolne, invalidne osebe, razbite družine in vojne sirote. S posledicami vojne ostanejo zaznamovane generacije preživelih. Nedvomno najbolj tragično in nepopravljivo posledico vojne predstavljajo odvzeta življenja otrok in mladih ljudi. Otroci, šoloobvezni in mladi ljudje so bili skrajnim vojnim situacijam in različnim oblikam nasilja izpostavljeni tako kot odrasli, doživljanje vojne in njenih posledic pa je bilo lastno le njim. Soočiti so se morali s skrajnimi položaji, izgubo staršev in najbližjih, poslani so bili v izgnanstvo, taborišča. Enako kot odrasli so bili izpostavljeni lakoti in pomanjkanju, trpinčenju in slabim higienskimi razmeram. V taboriščih in izgnanstvu so bili grobo izkoriščani kot delovna sila, bili so priče mrtvih in bolnih taboriščnikov, doživljali so alarme in bombne napade, na njih so izvajali medicinske poskuse in pestilo jih je domotožje.

Osnovo za drugi del članka predstavlja prvi in edini sistematični popis – zbirka raziskovalnih podatkov *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej* (v nadaljevanju zbirka *Smrtne žrtve INZ*), ki smo ga na Inštitutu za novejšo zgodovino intenzivno, usmerjeno popolnjevali v letih 1997–2012.¹⁶ Iz njega je razvidno, da je Slovenija z več kot 100.000 smrtnimi žrtvami utrpela 6,7-odstotno izgubo takratnega prebivalstva. Mladoletne osebe, kot so poimenovane v podatkovni bazi, tj. osebe, ki so bile v času smrti mlajše od 21 let, v celotnem številu žrtev s skoraj 6000 izgubljenimi življenji predstavljajo blizu 6 odstotkov vseh žrtev. Tako kot večina žrtev so tudi mladoletne žrtve večinoma bili moški, ki predstavljajo 78 odstotkov te starostne skupine žrtev, medtem ko mladoletne žrtve ženskega spola predstavljajo 21 odstotkov, za en odstotek pa spola ni bilo mogoče ugotoviti.

Med mladoletnimi žrtvami največjo skupino predstavljajo otroci (1420), stari manj kot sedem let. Glede na to, da za kar 1325 mladoletnih oseb ali 22,5 odstotka socialni status ni znan, žrtve iz vrst otrok predstavljajo najmanj četrtno mladoletnih. Precejšnjo skupino med mladoletnimi žrtvami tvorijo tudi učenci, torej šoloobvezni otroci (487) ter dijaki in vajenci različnih strok (666). Šoloobvezni otroci, dijaki in vajenci različnih strok predstavljajo blizu 20 odstotkov mladoletnih žrtev. Večjo skupino mladoletnih žrtev predstavljajo tudi delavci različnih strok (12,5 odstotka) in pa kmečki sinovi in hčere (9 odstotkov).

16 »Metodologija in historiat,« *Zgodovina Slovenije – Sistory*, <https://www.sistory.si/zrtve>, pridobljeno 3. 5. 2024.

Tabela 1: Socialna struktura ali status mladoletnih žrtev druge svetovne vojne

Socialna struktura/status mladoletnih	Število	Delež (%)
Otroci	1420	24
Neznano	1325	22,5
Učenci	487	8,30
Dijaki	376	6,40
Vajenci različnih strok	290	4,90
Delavci različnih strok	738	12,5
Kmečki/posestniški sinovi in hčere	532	9
Pomočniki raznih strok	61	1
Drugo	654	11
Skupaj	5883	100

Vir: Zbirka Smrtne žrtve INZ

Kljub mladosti, kot je razvidno iz t. i. vojaškega statusa žrtve, pa so se mladoletni tudi že vključevali v najrazličnejše oborožene formacije. Kar dobrih 29 odstotkov mladoletnih žrtev (1729) je sodelovalo v partizanskem boju. V partizanskih enotah so bili mladoletni v službi kurirjev, vodnikov, obveščevalcev, bolničarjev, signalistov, telegrafistov, radiotelegrafistov, kuharic. Vključeni pa so bili tudi v zaščitne in spremljevalne čete ter jurišne enote. V partizanskih enotah so sodelovali tudi kot mitraljezci in minerji.¹⁷ Pri tem naj povemo, da so se mladoletni v uniformirane formacije vključevali samostojno, pogosto pa so njihove opredelitve in posledično tudi usode določali starši. Tisti starši, ki so se pridružili odporu in revoluciji, so svoje otroke izpostavili večjemu tveganju za okupatorjevo nasilje. Med mladoletnimi žrtvami je znan primer Šarhove družine, kjer se je oče pridružil partizanom, avgusta 1942 pa je nemški okupator kot povračilni ukrep aretiral njegovo ženo in otroke. Kasneje je v Celju otroke ločil od matere in jih poslal v prehodno taborišče Frohnleiten v Avstriji. Trije Šarhovi sinovi, Vekoslav Ivan, rojen leta 1926, Jožef – Pepček, rojen leta 1928, in leto dni mlajši Ivan so iz taborišča pobegnili, se pridružili očetu partizanu na Pohorju in skupaj z njim kot najmlajši partizani padli v poslednjem boju Pohorskega bataljona na Osankarici 8. januarja 1943.¹⁸ Več sto mladoletnih oseb je padlo tudi na strani protipartizanskih enot (246) in tujih oboroženih formacij (111). Večina mladoletnih, ki so izgubili življenje v tujih vojskah, je bila prisilno mobilizirana v nemško vojsko in njene pomožne formacije (105).¹⁹ Na zasedenih slovenskih ozemljih je nemški okupator v letih 1942 in 1945 namreč v nasprotju z veljavnim mednarodnim pravom izvedel mobilizacijo

17 Iz interne zbirke podatkov Inštituta za novejšo zgodovino (INZ) na dan 29. 4. 2024: Tadeja Tominšek Čehulič, Mojca Šorn, Marta Rendla, Dunja Dobaja: Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej [1997–]. (v nadaljevanju: Zbirka Smrtne žrtve INZ).

18 France Filipič, *Pohorski bataljon: poglavje iz zgodovine narodnoosvobodilne borbe v severovzhodni Sloveniji* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1979), 427. Vida Deželak Barič, »Nasilnost druge svetovne vojne in otroštvo,« v: *Zgodovina otroštva/History of Childhood*, 539, 540.

19 Zbirka Smrtne žrtve INZ.

za orožje sposobnih moških, rojenih med letoma 1908 in 1929, v obvezno nemško delovno službo (Reichsarbeitsdienst, RAD) in redno vojsko (Wehrmacht) ter v razne druge formacije (pomožno vojaško-policijsko formacijo – Wehrmannschaft, nacionalno milico – Volkssturm – oziroma teritorialno obrambo itd.).

Večina mladoletnih žrtev (3374 ali 57 odstotkov) je bila po opredelitvi ali socialnem statusu iz vrst civilnega prebivalstva, v nekaterih primerih pa njihovega statusa ni bilo mogoče ugotoviti.²⁰

Tabela 2: Mladoletne žrtve druge svetovne vojne glede na vojaški status

Vojaški status	Število	Delež (%)
Civilisti	3374	57
Partizanske oborožene formacije	1729	29,4
Protipartizanske oborožene formacije	246	4,2
Tuje oborožene formacije	111 (105 v nemških oboroženih formacijah)	1,9
Aktivisti OF	97	1,6
Neznano	307	5,2
Drugo	109	1,8
Skupaj	5883	100

Vir: Zbirka Smrtne žrtve INZ

Podatki o načinu oziroma vzroku smrti kažejo, da mladoletnim vojna ni prizanašala. Več kot 20 odstotkov žrtev je smrt namreč doletela neposredno v boju, torej zaradi vojaškega delovanja. Precejšen delež (22 odstotkov) so predstavljali tudi mladoletni, ki so bili umorjeni in ustreljeni. Če naj naša predpostavka, da jih je takšna smrt doletela zaradi vojaškega delovanja, obvelja, potem je delež mladoletnih, ki so umrli zaradi vojaškega delovanja višji (42 odstotkov). Med mladoletnimi žrtvami so se otroci pogosto znašli tudi v navzkrižnem ognju bojujočih se strani. V takšnih okoliščinah so bili umorjeni in ustreljeni. V tridnevni boj v Dražgošah, ko so družine, prepuščene samim sebi, trepetale za svojo usodo, so življenje, kot izhaja iz interne zbirke Smrtne žrtve INZ, izgubili tudi štirje mladoletni Dražgošani. Kot lahko beremo v knjigi *Dražgoška bitka*, pa naj bi v njej izgubilo življenje še več mladoletnih oseb – devet.

V nesrečah, povezanih z vojnimi dogodki, je po podatkih iz zbirke o žrtvah druge svetovne vojne umrlo 892 ali 15,2 odstotka mladoletnih žrtev. Značilno je tudi, da so otroci, stari do sedem let, bili v kategoriji mladoletnih žrtev udeleženi zaradi nesreč kar v četrtini primerov. V takšnih nesrečah je umrlo blizu 16 odstotkov vseh otroških žrtev. Udeležba mladoletnih, vključno z otroki, v nesrečah je naraščala s stopnjevanjem in trajanjem vojne. Samo v letu 1945 se je med mladoletnimi zgodila več kot polovica (52,6 odstotka) nesreč. Največ meseca maja, ko je bilo zabeleženih kar 147 primerov

20 Gregor Jerman in Andrej Zorko, *Okupacija, mobilizacija* (Trbovlje: Zasavski muzej, 2007), 48–55.

smrti, od teh pa je bilo 35 žrtev otrok v starosti do sedem let. Otroško radovednost so najpogosteje pritegnili odvrženi neznani, a zanimanje vzbujajoči eksplozivni predmeti. Tudi v mesecih takoj po vojni, junija in julija, ko neposrednih spopadov ni bilo več in so se otroci lažje gibali na prostem in raziskovali okolico, so bili primeri takšnih smrti med najranljivejšimi še vedno precej pogosti. Junija in julija 1945 je v nesrečah umrlo vsaj še 30 otrok.²¹

Smrti med mladoletnimi so nastopile tudi zaradi drugih razlogov. Več je bilo nesrečnih primerov. 12. maja 1945 je na primer med partizanskimi enotami v Šoštanju zaradi zmage vladalo prešerno vzdušje. Ob proslavljanju je bila prestreljena električna napeljava, kar je povzročilo smrt šestletnika. Bili so tudi primeri smrtnih poškodb pri rokovanju z orožjem oziroma raziskovanju orožja. 6. maja 1945, torej tri dni pred kapitulacijo Nemčije, se je denimo pri rokovanju z orožjem v Solkanu do smrti ponesrečil štirinajstletnik.

Veliko je bilo primerov nesreč ob eksplozijah bomb. 8. maja 1945 je za posledicami ran zaradi eksplozije bombe, s katero se je igral, v partizanski bolnici umrl devetletni deček iz Učakovcev v Beli krajini. Že po koncu vojne, 19. maja 1945, se je v eksploziji ročne granate hudo poškodoval enajstletnik iz Jablanice iz tedanjega ilirskobistriškega okraja. Čeprav so mu hitro priskočili na pomoč, je na poti v tržaško bolnišnico poškodbam podlegel. Neeksplozirana ubojna sredstva so otroke, ki so nanje naleteli ali se z njimi igrali, pogosto močno poškodovala. Tako je bilo tudi v primeru dvanajstletnika z notranjskega Vrha, ki ga je mina 25. maja 1945 med pašo smrtno »razmesarila«. 7. maja 1945 pa je desetletnik iz Sakušaka pri Ptujju denimo izkrvavel zaradi poškodb, ki mu jih je prizadejala ročna granata. Ranam zaradi eksplozije ročne granate je sredi maja 1945 podlegel tudi osemletni sin mizarja v Bresternici pri Mariboru. Zaradi eksplozije granate sta pri čiščenju travnika 12. maja 1945 umrla brata iz Naklega, stara enajst in osem let. Zaradi eksplozije granate na jezu reke Krke pri Zagradcu sta dan po zmagi, 10. maja 1945, hudo poškodovana v Krki utonila štirinajstletna vrstnika, domačina. Tudi še predšolski sestri iz Podvincev pri Ptujju, stari dve in štiri leta, sta 19. maja 1945 v domačem kraju ob eksploziji mine utrpeli tako hude poškodbe, da sta ranam podlegli. Zaradi hudih poškodb ob eksploziji bombe je 13. maja 1945 na poti v bolnišnico v ljubljanskih Mostah umrl tudi osemletni sin železničarja iz Spodnjega Kašlja pri Ljubljani. Eksplozija mine je 8. maja 1945 povzročila tudi izgubo življenja desetletne hčerke rudarke iz Črne na Koroškem.²² Privlačnost neznanih odvrženih predmetov z ubojno močjo je bila 7. junija 1945 usodna tudi za desetletnega brata in komaj dveletno sestrico iz Ponove vasi pri Grosupljem. Nič hudega sluteč, sta se igrala z granatami. Igra s strelivom je bila 10. junija 1945 pogubna tudi za brata, še ne štiriletnega in še ne petletnega, iz Notranjih Goric pri Brezovici.

Kot kažejo navedeni primeri, so otroci v nesrečah, povezanih z vojnimi dogodki, pogosto umirali v trenutkih, ki bi jim morali najbolj pripadati, v trenutkih brezskrbne igre. Poleg tega so v nesrečah, povezanih z vojnimi dogodki, umirali tudi povsem

21 Zbirka Smrtne žrtve INZ.

22 Ibidem.

naključno. V okoliščinah, za katere bi težko rekli, da so se zgodile zaradi nepazljivosti in neprevidnosti. Tako je denimo 28. junija 1945 izgubil življenje dvanajstletnik iz Trbovelj, ko je v gozdu po nesreči stopil na mino.²³

Blizu 9 odstotkov mladoletnih žrtev je izgubilo življenje v izgnanstvu. Največ na različne načine umrlih mladoletnih žrtev v izgnanstvu – bili so ustreljeni in umorjeni, umirali so tudi zaradi izredno slabih bivanjskih razmer – je bilo iz Spodnje Štajerske (523).²⁴ Nacisti so namreč v okviru programa uničenja slovenskega naroda s ciljem čimprejšnje ustvaritve okupiranih območij nemškega značaja med vojno izvedli množičen izgon približno 46.000 Slovencev v nemška taborišča, približno 10.000 v NDH, 7500 v Srbijo in 2500 na Madžarsko, in sicer iz Štajerske, Mežiške doline, Gorenjske in severnega dela Dolenjske. Poleg teh pa se je 17.000 Slovencev samih umaknilo načrtnemu izgonu z begom na italijansko zasedbeno območje in v NDH.²⁵ V okviru množičnega izгона, ki je za nacistične pomenil ukrep, brez katerega ne bi mogli izpeljati popolnega ponemčenja, je bilo iz domov samo v Posavju in Obsotelju na prisilno delo v delovna taborišča in na kmetije v Nemčijo izgnanih 37.000 ljudi ali okoli 83 odstotkov vsega tedanjega prebivalstva tega območja. Med izgnanimi je bilo po nekaterih ocenah več kot 20.000 otrok, starih do deset let.²⁶ Otroci, mlajši od sedmih let, predstavljajo med mladoletnimi žrtvami, ki so življenje izgubile v izgnanstvu, tudi najranljivejšo skupino. Med mladoletnimi žrtvami, umrlimi v izgnanstvu, otroci predstavljajo dobro četrtino, 27,4 odstotka.²⁷ Pri tem so bili otroci v nemškem izgnanstvu enako izpostavljeni ekstremnim razmeram kot odrasli. Doživljali so trpinčenje, lakoto, mraz, slabe higienske razmere, pestilo jih je domotožje, zlasti proti koncu vojne so bili priče nenehnim alarmom in zavezniškim bombnim napadom, množici bolnih in mrtvih taboriščnikov, soočiti so se morali tudi s smrtjo lastnih staršev in drugih ožjih sorodnikov.²⁸ Tako kot odrasli so morali iz izgnanskih taborišč hoditi delat v tovarne, kamnolome, rudnike in na kmetije. Delež umrlih otrok kaže, da ti v izgnanstvu ekstremnih razmer in težaškega dela pogosto niso vzdržali.

Skoraj toliko kot v izgnanstvu je mladoletnih umrlo tudi v taboriščih in zaradi njih (8,8 odstotka). Skoraj 15 odstotkov te skupine žrtev so predstavljali otroci. Največ, 57,2 odstotka vseh v taboriščih in zaradi taborišč umrlih mladoletnih, je življenje izgubilo na različne načine po različnih evropskih državah. Na Poljskem je največ mladoletnih umrlo v Auschwitzu (153), v Nemčiji so umirali v Dachau, Ravensbrücku, Natzweilerju, Neuengammeju; v Avstriji v Mauthausenu in njegovih podružnicah. Precejšen delež mladoletnih žrtev, ki so življenje izgubile v taboriščih in zaradi taborišč,

23 Ibid.

24 Ibid.

25 Tone Ferenc, »Okupacija slovenskega ozemlja: Raznarodovanje in fašizacija,« v: Jasna Fischer (ur.), *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992* (Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2006), 586, 587. Deželak Barič, »Nasilnost druge svetovne vojne in otroštvo,« 533.

26 Mineva tri četrt stoletja od vrnitve izgnancev, <https://www.posavskiobzornik.si/novice/mineva-tri-cetrt-stoletja-od-vrnitve-izgnancev-90355>, pridobljeno 25. 4. 2024.

27 Preračun je na osnovi zbirke Smrtne žrtve INZ naredila Marta Rendla.

28 Deželak Barič, »Nasilnost druge svetovne vojne in otroštvo,« 533.

je umrl tudi v italijanskih taboriščih oziroma zaradi njih;²⁹ 31,2 odstotka mladoletnih žrtev do italijanske kapitulacije septembra 1943, ko je bil konec druge svetovne vojne še daleč, pomeni visok delež in govori o težkih razmerah v italijanskih taboriščih.

Italijanski okupator je z množičnimi internacijami v Ljubljanski pokrajini v okviru sestavnega dela t. i. čiščenja pokrajine pričel med silovito italijansko ofenzivo, imenovano Primavera (trajala je od julija do novembra 1942). Italijanska ofenziva je z ukrepom interniranja civilnega prebivalstva, sorodnikov partizanov in z zaplenbo premoženja tragično posegla v življenje prebivalstva v Ljubljanski pokrajini. V italijanskih koncentracijskih taboriščih na Rabu, v Gonarsu, Monigu pri Trevisu in drugih se je namreč po dostopnih podatkih slovenskih in italijanskih arhivov do konca oktobra 1942 znašalo med 25.000 in 30.000 internirancev, med njimi številne družine z otroki.³⁰ Mnogi interniranci, med njimi tudi otroci, so v taborišča prispeli popolnoma psihično uničeni. Pred odhodom v taborišče je italijanski okupator namreč izvajal nepopisno nasilje – požigal je domove in vasi ter streljal svoje in znance pred njihovimi očmi. Otroci so v italijanskih taboriščih živeli v pomanjkanju, pogosto v skrajno zaostrenih bivanjsko-vremenskih razmerah, in se soočali s trpljenjem in smrtjo bližnjih.³¹

Na Rabu, kjer je umrlo najmanj 43 otrok, je bil položaj interniranih najhujši. Glavna vzroka umrljivosti na Rabu sta bila lakota in slabe bivalne razmere. Interniranci so namreč bili nameščeni v starih vojaških šotorih, primanjkovalo je obleke in obutve, vladale so izredno slabe higienske razmere. Nenehno je bilo prisotno telesno in duševno maltretiranje. Istemu režimu so bili izpostavljeni tudi otroci, noseče in doječe matere. Na Rabu je umrljivost prav med najmlajšimi naraščala iz dneva v dan in se nadaljevala tudi po tem, ko so jih preselili v taborišče Gonars. To je razvidno tudi iz zbirke podatkov o smrtnih žrtvah INZ, iz katere izhaja, da je v Gonarsu umrlo 40 otrok, vseh mladoletnih, ki so umrli v Gonarsu, pa je po podatkih iz navedene zbirke bilo 46.³²

Visoka smrtnost na Rabu, kjer ni bilo sistematičnega ubijanja z uničevanjem v krematorijih, ne preseneča. Sistematično iztrebljanje so tu zamenjale nevzdržne življenjske razmere, ki niso nastale po naključju, zaradi prenapolnjenih taborišč, epidemij in podobno, temveč so bile rezultat odločitev, kot je bila na primer motena preskrba z živili. Tu sicer niso obsojali na smrt, a so puščali umirati.³³

O travmatičnih izkušnjah, ki so jih doživeli otroci, internirani v italijanska taborišča, so se ohranili tudi junija 1944 v partizanskih šolah na Kočevskem zapisani spisi preživelih otrok. Kot dragocen vir preučevanja doživljanja travmatičnih dogodkov sta jih pri pisanju knjige *Trpljenje otrok v vojni: Sedemdeset let po zaprtju italijanskih taborišč*, ki je izšla leta 2013, uporabila tudi upokojena zgodovinarja in zakonca Metka Gombač in Boris M. Gombač. Poleg analize pisnih izdelkov kot pričevanjskega gradiva

29 Preračun deležev je na osnovi zbirke Smrtne žrtve INZ naredila Marta Rendla.

30 Metka Gombač, »Otroci v italijanskih koncentracijskih taboriščih 1942–1943,« v: *Zgodovina otroštva/History of Childhood*, 580.

31 Herman Janež, »Otroci v koncentracijskem taborišču,« *Borec* 51, št. 577–578 (1999): 90, 91.

32 Zbirka Smrtne žrtve INZ.

33 Gombač, »Otroci v italijanskih koncentracijskih taboriščih 1942–1943,« 583.

sta razmere v italijanskih taboriščih predstavila tudi z otroškimi spisi in fotografijami ter s spomini v času izida knjige že ostarelih internirancev. Številnim spisom preživelih otrok italijanskih taborišč je skupno, da hkrati z drugimi težkimi razmerami, značilnimi za vojno, kot najbolj travmatično doživljanje izpostavljajo prav pomanjkanje hrane oziroma trpljenje zaradi lakote. Razsežnost slabih razmer italijanskih taborišč nazorno ilustrira spis z naslovom *Umrli mi je ata*:

»Res je bilo hudo na Rabu, ko nas je voda zalivala in ko sem bil takrat hudo lačen. Ali še bolj sem bil žalosten za sestrico Danico in za ata, ko sta oba od lakote umrla na Rabu. Ko sem zvedel sem milo jokal. Tako sem še majhen, pa nimam več ata. Zapustil je našo ubogo mamo in 6 revčkov. Naj lepo počiva v tuji rabski zemlji. Kadar bo mir pojdem na njegov grob.«³⁴

Soavtorica omenjene knjige v prispevku z naslovom *Otroci v italijanskih koncentracijskih taboriščih 1942–1943* podaja tudi dogodke, ki so otroke, ki so preživeli italijanska taborišča, najmočneje zaznamovali. Kot najbolj travmatični so se jim v spomin vtisnili naslednji: skrivanje pred italijanskimi vojaki v gozdu, streljanje talcev, požig domov, smrt najbližjih, poti v neznano, kolektivni strah pred vkrcanjem na ladjo do Raba, otroški sram ob goloti staršev in starih staršev na taboriščni dezinfekciji, negotovost pred neskončnimi vrstami šotorov, obup nad vsakodnevno smrtjo družinskih članov, trpinčenje z žejo, lakoto, ušivostjo, garjavostjo in grižavostjo, strah pred vremenskimi ujami (nepozabna poplava na Rabu, ki je otroke in stare odnašala), groza pred ponovnim vkrcanjem na ladjo, razočaranje nad posameznimi interniranci, ki hrane iz paketov niso bili pripravljeni deliti, sramotilni steber, kamor so prekrškarje zavezali z rokami za hrbtom, kot tudi spomin na kapitulacijo Italije leta 1943, ko so se lahko vrnili domov.³⁵

Mladoletne žrtve z območja današnje Slovenije so poleg že omenjenih italijanskih taborišč umirale še v naslednjih: Cerrecchio, Chiesanuova/Padova, Treviso/Monigo, Visco, Trst (Rižarna). Otroci med mladoletnimi žrtvami taborišč in zaradi teh predstavljajo kar 49 odstotkov.

Med mladoletnimi žrtvami, 7,2 odstotka jih je izgubilo življenje v bombardiranjih, otroci predstavljajo dvanajstino. Mladoletni so bili bombardiranjem izpostavljeni tako na domačih (88 odstotkov) kot tujih tleh (12 odstotkov). Izven Slovenije so jih bombardiranja najpogosteje doletela v Nemčiji in Italiji. Tudi pri bombardiranjih otroci v kategoriji mladoletnih žrtev zavzemajo precejšen delež, 39 odstotkov.

34 SIAS 1769, šk. 9, Pantar Ludvik, *Umrli mi je oče*.

35 Gombač, »Otroci v italijanskih koncentracijskih taboriščih 1942–1943,« 579.

Tabela 3: Žrtve glede na vzrok smrti

Vzrok smrti	Število	Delež (%)
Nesreča, povezana z vojnimi dogodki	224	15,8
V taborišču in zaradi njega	208	14,6
V izgnanstvu	378	26,6
Zaradi različnih posledic, povezanih z vojno	74	5,2
Pogrešani	16	1,1
V bombardiranjih	168	11,8
V povojnih pobojih	32	2,2
Neznano	28	1,9
Drugo	84	5,9
Skupaj	1420	100

Vir: Zbirka Smrtne žrtve INZ

Z vidika okupacijskih pokrajin je s slabo tretjino vseh mladoletnih žrtev prednjačila Spodnja Štajerska. Po številu izgubljenih mladoletnih življenj ji je sledila Ljubljanska pokrajina; od tam je bilo blizu 30 odstotkov vseh mladoletnih žrtev. Po številu žrtev iz vrst mladoletnih so Spodnji Štajerski in Ljubljanski pokrajini sledile Primorska s 16,7 odstotka, Gorenjska z 11,5 odstotka, Reška pokrajina s 3,4 odstotka, Prekmurje z 2 odstotkoma, Koroška z 1,4 odstotka. Za 2,4 odstotka mladoletnih žrtev pa ni znano, iz katere pokrajine so bile.

Število mladoletnih žrtev je, kot je na splošno veljalo za vojni čas, naraščalo z njegovim trajanjem. Največ mladoletnih žrtev je izgubilo življenje v letih 1944 in 1945. Tako leta 1944 kot leta 1945 je življenje izgubila slaba tretjina mladoletnih (32 odstotkov).

*

Projekt *Spomini še živijo*, ki je temeljil na načelu ustne zgodovine, se je izkazal za dvoplastnega. Na začetku smo si za cilj postavili predstavitev spominov otrok na drugo svetovno vojno. Ta cilj, ki odkriva nova, prej neznana dejstva ter pomaga k boljšemu razumevanju, kako ljudje vidijo in dojemajo preteklost, nas je ob realizaciji spodbudil, da smo na podlagi popisa *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej* ponudili tudi vpogled v usode tistih mladoletnih oseb, ki vojne niso preživele.

Rezultati projekta dopolnjujejo slovensko zgodovinopisje in omogočajo nadaljnje analize, interpretacije,³⁶ hkrati pa ponujajo možnost, da se s posnetimi pričevanji umestimo na zemljevid tistih, ki so podobne baze že ustvarili in jih bolj ali manj redno dopolnjujejo.³⁷

36 Miroslav Vaněk, *Doing Oral History with the Élite – Theoretical and Methodological Perspectives*. PowerPoint predstavitev (Aarhus, 26. 9. 2011). Gl. tudi Miroslav Vaněk, »Those Who Prevailed and Those Who Were Replaced: Interviewing on both Sides of a Conflict,« v: Donald A. Ritchie, *The Oxford Handbook Oral History* (Oxford: University Press, 2011), 37–50.

37 Npr. *The Digital Collections of the National WWII Museum: Oral Histories*, <https://www.ww2online.org/browse>.

Viri in literatura

Arhivski viri

- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 1769, Zbirka okupatorjevi zapori in taborišča.

Baze podatkov

- Interna zbirka podatkov Inštituta za novejšo zgodovino na dan 29. 4. 2024: Tadeja Tominšek Čehulič, Mojca Šorn, Marta Rendla, Dunja Dobaja: Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej, [1997-].

Literatura

- Čepič, Zdenko, Damijan Guštin in Martin Ivanič. *Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- Deželak Barič, Vida. »Nasilnost druge svetovne vojne in otroštvo.« V: Škoro Babič, Aida, Mateja Jeraj, Matevž Košir in Bojan Balkovec (ur.). *Zgodovina otroštva/History of Childhood*, 532–44. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012.
- Ferenc, Tone. »Okupacija slovenskega ozemlja: Raznarodovanje in fašizacija.« V: Fischer, Jasna (ur.). *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, 586, 587. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Filipič, France. *Pohorski bataljon: poglavje iz zgodovine narodnoosvobodilne borbe v severovzhodni Sloveniji*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1979.
- Golob, Berta. »Iskreno in pogumno.« V: Žagar, France. *Vojna, kaj pa je to?*, 5–7. Ljubljana: samo-založba, 2003.
- Gombač, Metka in Boris Gombač. *Trpljenje otrok v vojni. Sedemdeset let po zaprtju italijanskih taborišč*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2013.
- Gombač, Metka. »Otroci v italijanskih koncentracijskih taboriščih 1942–1943.« V: Škoro Babič, Aida, Mateja Jeraj, Matevž Košir in Bojan Balkovec (ur.). *Zgodovina otroštva/History of Childhood*, 243–48. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012.
- Guštin, Damijan. »Knjigi na pot.« V: Ferenc, Tone. *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 3, Nasilje in izkoriščanje gmotnih sil za potrebe okupatorskih držav*, 7, 8. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2009.
- Hrobat Virgolet, Katja. »What does Silence Tell? Traumas and Memorial Conflicts in the Anthropological Research of Istrian Exodus and a National "Hero".« *Acta Histriae* 31, št. 3 (2023): 433–52.
- *Ilegalčki: vojna Ljubljana 1941–1945: iz zapuščine Ade Krivic*. Ljubljana: Društvo ZAK, Društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti, 2004.
- Janež, Herman. »Otroci v koncentracijskem taborišču.« *Borec*, št. 577-578 (1999): 84–87.
- Jerman, Gregor in Andrej Zorko. *Okupacija, mobilizacija*. Trbovlje: Zasavski muzej, 2007.
- Mihelič, Mira. *April*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1959.
- Ott, Ivan. *Otroci s Petrička. Ukradeni otroštvo*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2008.
- Preložnik, Eva. *Ukradeni otroci*. Velenje: Osnovna šola Gorica, 2014.
- Raleigh Yow, Valerie. *Recording Oral History. A Guide for the Humanities and Social Sciences*. Walnut Creek, Lanham, New York, Toronto in Oxford: Altamira Press, 2005.
- Ritchie, Donald A.. *Doing Oral History. A Practical Guide*. Oxford: University Press, 2003.

- Svoljšak, Petra. »O otrocih in ženskah v času velike vojne.« *V zgodovini so skrite zgodbe – v zgodbah je skrita zgodovina: razširjena strokovna sreda* (Ljubljana, 16. april 2014, Mestna knjižnica Ljubljana, Knjižnica Otona Zupančiča), 4.
- Škoro Babič, Aida, Mateja Jeraj, Matevž Košir in Bojan Balkovec (ur.). *Zgodovina otroštva/History of Childhood*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012.
- Šorn, Mojca. »Spomini, zgodovina in prihodnost.« V: Milošević Arnold, Vida, Mojca Šorn, Ida Leonida Gnidovec in Tanja Velagić (ur.). *Spomini še živijo*. Borec LXXV, št. 820-822 (2023): 17–20.
- Vaněk, Miroslav. »Those Who Prevailed and Those Who Were Replaced: Interviewing on both Sides of a Conflict.« V: Ritchie, Donald A.. *The Oxford Handbook Oral History*, 37–50. Oxford: University Press, 2011.
- Vaněk, Miroslav. *Doing Oral History with the Élite – Theoretical and Methodological Perspectives*. PowerPoint predstavitev. Aarhus, 26. 9. 2011.
- Velagić, Tanja. »Uredniška beseda.« V: *Ilegalčki: vojna Ljubljana 1941–1945: iz zapuščine Ade Krivic*, 6–9. Ljubljana: Društvo ZAK, Društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti, 2004.
- Vurnik, Blaž in Tanja Velagić (ur.). *Skriti otroci druge svetovne vojne*. Borec LXVII, št. 724-726 (2015).
- Žagar, France. *Vojna, kaj pa je to?*. Ljubljana: Karantanija, 2005.

Spletni viri

- *Zgodovina Slovenije – SIstory*. <https://www.sistory.si/zrtve>. Pridobljeno 3. 5. 2024.
- *Govori.si - storitev za avtomatično transkripcijo govora*, <https://govori.si/>. Pridobljeno 30. 4. 2024.
- *Mineva tri četrt stoletja od vrnitve izgnancev*. <https://www.posavskiobzornik.si/novice/mineva-tri-cetrt-stoletja-od-vrnitve-izgnancev-90355>. Pridobljeno 25. 4. 2024.
- *MP4 file format – Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/MP4_file_format. Pridobljeno 30. 4. 2024.
- *The Digital Collections of the National WWII Museum : Oral Histories*. <https://www.ww2online.org/browse>.
- *ZASP - Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah*. <https://zakonodaja.com/zakon/zasp>. Pridobljeno 24. 4. 2024.

Mojca Šorn, Marta Rendla, Ida Leonida Gnidovec,
Sergej Škofljanec, Marko Kupljen

THE MEMORIES LIVE ON PROJECT AND CHILDREN AND MINORS DURING THE WAR (SLOVENIA 1941–1945)

SUMMARY

Many academic and scientific works have been written about World War II. However, to date, very little has been said about how children experienced and survived the war. As the topic of children during the war has been only scarcely addressed, despite the emphasis on the significance and role of children for the future of each nation, the authors of this contribution present the project titled *Spomini še živijo* (*Memories Live On*), which provides an insight into the fates of children who survived the war. The project was carried out by the Institute for Contemporary History in

cooperation with the Fužine retirement home and the *Borec* magazine. In the second part of the contribution, the authors present the category of minors who did not survive the war based on the data from the internal database of the Institute of Contemporary History, titled *Fatalities among the Population in the Territory of the Republic of Slovenia During and Immediately after World War II*. They take a closer look at the social structure of the underage victims, their military status, and the cause of death.

The authors conclude that Lower Styria suffered the highest number of losses of minors (32 %), followed by the Province of Ljubljana with nearly 30 % of all minor victims. Lower Styria and the Province of Ljubljana were followed by the Slovenian Littoral with 16.7 %, Upper Carniola with 11.5 %, the Province of Rijeka with 3.4 %, Prekmurje with 2 %, and Carinthia with 1.4% of minor victims. The province of origin is unknown for 2.4 % of the underage victims.

As was generally the case during the war, the number of casualties among minors increased with the duration of the conflicts. Most underage casualties lost their lives in 1944 and 1945, as in both 1944 and 1945, just under a third of minors (32 %) lost their lives.

The *Spomini še živijo* (*Memories Live On*) project, based on the principle of oral history, has proven to consist of two layers. Initially, the aim was to present the stories of children during World War II. This goal – which reveals new, previously unknown facts and contributes to a better understanding of how people see and perceive the past – has encouraged the authors to use the register titled *Fatalities among the Population in the Territory of the Republic of Slovenia During and Immediately after World War II* to gain insight into the fate of those minors who did not survive the war.

The project results complement Slovenian historiography and allow for further analyses and interpretations. They also allow us to place ourselves among those who have already created similar databases and update them more or less regularly.